

MB141 – 12. přednáška

Aplikace teorie čísel

Martin Čadek
s využitím přednášek pro předmět MB104

Jarní semestr 2021

- Výpočetní aspekty teorie čísel
- Kryptografie s veřejným klíčem

V mnoha praktických úlohách využívajících výsledky teorie čísel je zapotřebí umět rychle provést jeden či více z následujících výpočtů:

- 1 běžné aritmetické operace (součet, součin, dělení se zbytkem) na celých číslech,
- 2 zbytek mocniny celého čísla a na přirozené číslo n po dělení daným m .
- 3 inverzi celého čísla a modulo $m \in \mathbb{N}$,
- 4 největší společný dělitel dvou celých čísel (a případně koeficienty do Bezoutovy rovnosti),
- 5 rozhodnout o daném čísle, je-li prvočíslo nebo složené,
- 6 v případě složenosti rozložit dané číslo na součin prvočísel.

Základní aritmetické operace se i na velkých číslech obvykle provádějí obdobně jako jsme se to učili na základní a střední škole, kdy umíme **sčítat** v *lineárním* čase, **násobit a dělit se zbytkem** v *kvadratickém* čase. Pro násobení, které je základem mnoha dalších operací, existují asymptoticky rychlejší algoritmy (typu *rozděl a panuj*) - např. první takový Karatsubův (1960) časové náročnosti $\Theta(n^{\log_2 3})$ nebo algoritmus Schönhage-Strassenův (1971) časové náročnosti $\Theta(n \log n \log \log n)$. Číslo n zde udává celkový počet cifer vstupujících do výpočtu. Pěkný přehled najdete např. na

http://en.wikipedia.org/wiki/Computational_complexity_of_mathematical_operations

Jak už jsme ukazovali dříve, výpočet výpočet **inverze modulo m** , tj. řešení kongruence $a \cdot x \equiv 1 \pmod{m}$ s neznámou x lze snadno (díky Bezoutově větě) převést na výpočet největšího společného dělitele čísel a a m a na hledání koeficientů k, l do Bezoutovy rovnosti $k \cdot a + l \cdot m = 1$ (nalezené k je pak onou hledanou inverzí a modulo m).

Podrobná analýza ukazuje, že tento algoritmus je **kvadratické** časové složitosti.

Modulární umocňování

V kryptografii s veřejným klíčem budeme budeme potřebovat **umocňování modulo m** . To se také využívá při ověřování, zda je dané číslo prvočíslo nebo číslo složené. Jedním z efektivních algoritmů je tzv. **modulární umocňování zprava doleva**:

```
function modular_pow(base, exponent, modul)
    result := 1
    while exponent > 0
        if (exponent mod 2 == 1):
            result := (result * base) mod modul
        exponent := exponent >> 1
        base = (base * base) mod modul
    return result
```

Symbol `>>` ve třetím řádku zdola znamená, že od exponentu zapsaného v dvojkové soustavě odebereme poslední cifru 1.

Algoritmus modulárního umocňování je založen na myšlence, že např. při počítání $2^{64} \pmod{1000}$

- není třeba nejprve počítat 2^{64} a poté jej vydělit se zbytkem číslem 1000, ale lépe je postupně násobit „dvojky“ a kdykoliv je výsledek větší než 1000, provést redukci modulo 1000,
- ale zejména, že není třeba provádět takové množství násobení (v tomto případě 63 naivních násobení je možné nahradit pouze šesti umocněními na druhou, neboť

$$2^{64} = ((((((2^2)^2)^2)^2)^2)^2)^2.$$

Ukázka průběhu algoritmu

Vypočtěme $2^{560} \pmod{561}$. Protože $560 = (1000110000)_2$, dostaneme uvedeným algoritmem

exponent	base	result	exp's last digit
560	2	1	0
280	4	1	0
140	16	1	0
70	256	1	0
35	460	1	1
17	103	460	1
8	511	256	0
4	256	256	0
2	460	256	0
1	103	256	1
0	511	1	0

A tedy $2^{560} \equiv 1 \pmod{561}$.

V průběhu algoritmu se pro každou binární číslici exponentu provede umocnění základu na druhou modulo m (což je operace proveditelná v nejhůře kvadratickém čase), a pro každou „jedničku“ v binárním zápisu navíc provede jedno násobení. Celkově jsme tedy schopni provést modulární umocňování nejhůře v **kubickém** čase.

Další úlohy výpočetní teorie čísel jsou **testování prvočíselnosti** a **rozklad složených čísel na prvočísla**. Tato témata jsou na samostatnou přednášku, nebudeme se jimi zde zabývat. Více lze najít v učebnici Drsná matematika v odstavcích 10.38-47.

Dva hlavní úkoly pro „public-key cryptography“ jsou zajistit

- šifrování, kdy zprávu **zašifrovanou veřejným klíčem** není schopen rozšifrovat nikdo kromě držitele soukromého klíče,
- podepisování, kdy integrita zprávy **podepsané soukromým klíčem** odesílatele může být ověřena kýmkoliv s přístupem k veřejnému klíči odesílatele.

Nejčastěji používané systémy:

- RSA (šifrování) a odvozený systém pro podepisování zpráv
- Digital signature algorithm (DSA) a varianta založená na eliptických křivkách (ECDSA)
- Rabinův kryptosystém (a podepisování)
- Diffie-Hellmanův protokol na výměnu klíčů (DH)
- ElGamal kryptosystém (a podepisování)
- Kryptografie eliptických křivek (ECC)

Rivest, Shamir, Adleman (1977); Cocks(1973)

- Jsou dva typy klíčů – veřejný a soukromý.
- Generování klíčů: zvolí se dvě velká prvočísla p, q , vypočte se $n = pq$, $\varphi(n) = (p - 1)(q - 1)$. Přitom pouze n je veřejné, $\varphi(n)$ nelze snadno spočítat.
- **Veřejný klíč** je číslo e s vlastností $(e, \varphi(n)) = 1$
- **Soukromý klíč** je číslo d s vlastností $e \cdot d \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$. Ze znalosti $\varphi(n)$ ho spočítáme např. pomocí Eukleidova algoritmu.
- Zpráva je číslo $M \pmod{n}$. Zašifrujeme ji jako $C \equiv M^e \pmod{n}$.
- Dešifrování šifry C spočívá ve výpočtu: $C^d \pmod{n}$.
- Na základě Eulerovy věty totiž $\pmod{n}$ dostaneme $C^d \equiv (M^e)^d \equiv M^{ed} \equiv M^{k\varphi(n)+1} \equiv (M^{\varphi(n)})^k \cdot M \equiv M$.

Dalším veřejným kryptosystémem je **Rabinův kryptosystém**, který si uvedeme ve zjednodušené verzi:

- Každý účastník A potřebuje dvojici klíčů – veřejný V_A a soukromý S_A .
- Generování klíčů: A zvolí dvě podobně velká prvočísla $p, q \equiv 3 \pmod{4}$, vypočte $n = pq$.
- $V_A = n, S_A = (p, q)$ - dvojice prvočísel, nikoliv jejich největší společný dělitel, který je 1.
- Zašifrování numerického kódu zprávy M :
 $C \equiv M^2 \pmod{n}$.
- Dešifrování šifry C : vypočtou se (čtyři) odmocniny z C modulo n a snadno se otestuje, která z nich byla původní zprávou.

Výpočet druhé odmocniny z C modulo $n = pq$,
kde $p \equiv q \equiv 3 \pmod{4}$ probíhá takto:

- vypočti $r = C^{(p+1)/4} \pmod{p}$ a $s = C^{(q+1)/4} \pmod{q}$
- vypočti a, b tak, že $ap + bq = 1$
- polož $x = (aps + bqr) \pmod{n}$, $y = (aps - bqr) \pmod{n}$
- druhými odmocninami z C modulo n jsou $\pm x, \pm y$.

Zdůvodnění: Z Čínské zbytkové věty vyplývá, že $z^2 \equiv C \pmod{pq}$, právě když současně platí $z^2 \equiv C \pmod{p}$ a $z^2 \equiv C \pmod{q}$. Lze ukázat, že pro každé liché prvočíslo platí, že kvadratická kongruence $z^2 \equiv C \pmod{p}$ má řešení právě když $C^{\frac{p-1}{2}} \equiv 1 \pmod{p}$. Tedy při počítání $\pmod{p}$ dostáváme $x^2 \equiv y^2 \equiv (bq)^2 r^2 \equiv 1^2 \cdot C^{\frac{p+1}{2}} \equiv C^{\frac{p-1}{2}} \cdot C \equiv 1 \cdot C \equiv C \pmod{p}$. Analogický výpočet lze provést $\pmod{q}$.

Příklad

V Rabinově kryptosystému Alice zvolila za svůj soukromý klíč $p = 23$, $q = 31$, veřejným klíčem je pak $n = pq = 713$.
Zašifrujte zprávu $M = 327$ pro Alici a ukažte, jak bude Alice tuto zprávu dešifrovat.

$C \equiv 327^2 \equiv 692$. Při dešifrování spočítáme $C^6 \equiv (2)^6 \equiv 18 \pmod{23}$ a $C^8 \equiv 10^8 \equiv 14 \pmod{31}$. Dále $-4 \cdot 23 + 3 \cdot 31 = 1$. Proto máme 4 kandidáty na zprávu, a to $\pm 4 \cdot 23 \cdot 14 \pm 3 \cdot 31 \cdot 18 \pmod{713}$. To jsou čísla ± 38 a $\pm 327 \pmod{713}$.

Podepisování

- 1 Vygeneruje se otisk (hash) H_M zprávy pevně stanovené délky (např. 160 nebo 256 bitů).
- 2 Podpis zprávy $S_A(H_M)$ je vytvořen (pomocí dešifrování) z tohoto hashe s nutností znalosti soukromého klíče S_A podepisujícího.
- 3 Zpráva M (případně zašifrovaná veřejným klíčem příjemce) je spolu s podpisem odeslána.

Ověření podpisu

- 1 K přijaté zprávě M se (po jejím případném dešifrování) vygeneruje otisk H'_M
- 2 S pomocí veřejného klíče V_A (deklarovaného) odesílatele zprávy se rekonstruuje původní otisk zprávy $V_A(S_A(H_M)) = H_M$.
- 3 Oba otisky se porovnají $H_M = H'_M$?

Výměna klíčů podle Diffie-Hellmana

Diffie, Hellman (1976), Williamson (1974)

Výměna klíčů pro symetrickou kryptografii bez předchozího kontaktu (tj. náhrada jednorázových klíčů, kurýrů s kufříky, ...).

- Dohoda stran na **prvočísle** p a **primitivním kořenu** g modulo p (veřejné). (Zopakujme, že g je primitivní kořen modulo prvočíslo p , jestliže $g^n \equiv 1 \pmod{p}$ pouze pro násobky $p - 1$.)
- Alice vybere náhodné číslo a a pošle Bobovi $g^a \pmod{p}$
- Bob vybere náhodné b a pošle Alici $g^b \pmod{p}$
- Společným klíčem pro komunikaci je $g^{ab} \pmod{p}$.

Z protokolu Diffie–Hellman na výměnu klíčů je odvozen šifrovací algoritmus ElGamal:

- Alice zvolí prvočíslo p spolu s primitivním kořenem g .
- Alice zvolí **tajný klíč** a , spočítá $h = g^a \pmod{p}$ a zveřejní **veřejný klíč** (p, g, h) .
- Šifrování zprávy M : Bob zvolí náhodné b a vypočte $C_1 = g^b \pmod{p}$ a $C_2 = M \cdot h^b \pmod{p}$ a pošle Alici (C_1, C_2) .
- Dešifrování zprávy provede Alice tak, že spočítá inverzi l k $C_1^a = (g^b)^a = g^{ab} \pmod{p}$ a vynásobí $C_2 \cdot l \equiv M \cdot g^{ab} \cdot l \equiv M \pmod{p}$.

Příklad najdete ve cvičení. Analogicky jako pro RSA lze odvodit podepisování.